

İslâm Öncesi Arabistan'da Putperestlik İnancı Ve Buna Bağlı Bazı Merasimler

(Hac, Umre, Tavaf ve Kurban Özelinde)

Yrd. Doç. Dr. Murat Gökalp
Fırat Ü. İlahiyat Fak. DİKAB
muratgokalp@gmail.com

ÖZET

İslam öncesi Arap yarımadasında yaşayan insanlar arasında Allah ve nübüvvet inancı yaşanmıştır. Bunun böyle olduğunu, bu bölgede hayat sürmüş Âd ve Semud gibi kavimlere gönderilen peygamberlerden anlayabiliriz. Ayrıca Hz. İbrahim'e nispeten Hanîflik inancının da yine bura halkında etkilerini müşahede edebilmekteyiz.

İslâm'ın zuhuru arifesinde Arap Yarımadasında Yahudilik, Hıristiyanlık, Mecusilik ve Sabîlik gibi inançlar mevcut ise de, cahiliye Arapları için en önemli inanç putperestliktir.

İşte biz bu çalışmamızda putperestlik inancının bilhassa hac, umre, tavaf ve kurban merasimlerine nasıl yansıdığını tespitiye çalışacağız. Bu amaçla da konumuzun sosyo-psikolojik yönlerine temas etmeksizin farklı kaynaklardan hareketle mevcudun tespitiye yetineceğiz.

Anahtar Kelimeler: Câhiliye Dönemi, Putperestlik, Hac, Umre, Tavaf, Kurban

ABSTRACT

Paganism In Pre-Islamic Arabia And Related Ceremonies

(In the sense of Hajj, Umrah, Circumambulation of Kaaba and Sacrifice)

There was a belief of Allah and prophet among people living in Pre-Islamic Arabian Peninsula. We can understand this from prophets sent for Ad and Semud tribes which lived in this region. Moreover, we can also observe the effects of Hanafi belief on these people according to Hz. İbrahim.

Although specific beliefs such as Jewishness, Christianity, Mazdaism and Mandaeanism existed before the rise of Islam, the most important belief for Jahiliyya Arabs was paganism.

In this study we will analyze how the belief of paganism reflected especially on hajj, umrah, circumambulation of Kaaba and Sacrifice ceremonies. For this aim, we will confine ourselves with the determination of subject from different sources without dealing with socio-psychological extent of the subject.

Keywords: Hailiyya Periodi Paganism, Hajj, Umrah, Circumambulation of Kaaba, Sacrifice

Giriş

Arap yarımadası halkının İslam öncesinde nübüvvet müessesesine yabancı olmadıkları tarihen sabittir. Arabistan'dan Şam cihetine değin uzanan bölgede Âd Kavmi meskûn olmuştur ki; kendilerine hidayet rehberi olarak Hz. Hud (a.s) gönderilmiştir. Aynı şekilde Semud Kavmi de Hz. Salih (a.s)'ın risaletiyle şereflenmiştir. Elbette Arapların en çok bildikleri ve hatta İslam'ın doğuşu esnasında dahi Hz. İbrahim (a.s)'a nispeten Haniflik adı altında bazı uygulamaların icra edildiğine şahit olunmaktadır. Dahası Hz. İbrahim'in oğlu Hz. İsmail (a.s) da, tüm Arapların atası olarak kabul edilir.¹

Görüldüğü üzere İslam gelmezden evvel, Arap toplumu İlahî hakikati tebliğ ve tebyîn etmek üzere kendilerine gönderilen Peygamberleri, bir müddet sonra inkâr etmek sûretiyle kendi nefislerine zulmetmişlerdir.

İslâm'ın Mekke'de zuhuru arifesinde Putperestlik başta olmak üzere, Yahudilik, Hıristiyanlık ve daha başka çeşitli inançların var olduğu bilinmektedir.

Neticede câhiliye Arapları, İlahî hakikatten muharref bir takım örf ve âdetlerinde, inanç ve buna bağlı etkinliklerinde şirk bataklığına sapmış durumdaydılar. Buradan hareketle de biz bu çalışmamızda, bilhassa Putperestlik inancından hareketle cahiliye Araplarının hac, umre, tavaf ve kurban gibi bazı inanç etkinliklerine değinmek istiyoruz.

A. Arabistan'da Putperestlik

Dinî anlayış ve yaşayışlarının gayr-ı İslâmî oluşu sebebiyle İslâm öncesi dönemleri *câhiliye* olarak adlandırılan Araplar, aslında daha İ.Ö. 2000'li yıllarda, Hz. İbrahim'in eşi Hacer ile oğlu İsmail'i Hicaz bölgesine götürüp de Kâbe'yi inşa ettiği ve insanları tevhid anlayışına çağırdığı gün, bu davete icabet etmişlerdi.² Ne var ki yıllar geçmiş, tevhîd anlayışı ve Hz. İbrahim'in Hanîf dini³ unutulmuş, artık çok tanrıcılık ve putperestlik hükümran olmuştu.

¹ Nass, İhsan, *Kitâbu Kabâilî'l-Arab*, Beyrut 2000, I/72-76.; Şibli, Mevlânâ, *Asr-ı Saâdet*, (çev. Ö. Rıza Doğrul), I-V, Eser Neşriyat, İstanbul 1977, I/101-2.

² Bkz. Hac, 22/26-29.; Çağatay, Neşet, *Başlangıçtan Abbasilere Kadar (Dinî-İçtimâî-İktisadî-Siyasî Açıdan) İslâm Tarihi*, TTKY., Ankara 1993, s. 78.; Olgun, Tahir, *Müslümanlıkta İbadet Tarihi*, haz. Cemal Kurnaz, Akçağ Yay., I. bsk., Ankara 1998, s. 252-5.

³ En'âm, 6/161.; Hac, 22/78.

Arabistan'ın belli bölgelerinde Yahudilik, Hıristiyanlık, Mecusilik ve Sabiilik yayılma imkanı bulabilmiş ise de, Arabistan'ın dinî hayatına genelde putperestlik hâkim idi.⁴

Kaynakların bildirdiğine göre, Arabistan'a putperestliği sokan kişi; Amr b. Luhayy'dır.⁵ Hatta bir rivayette, Hz. Peygamber'in Amr b. Luhayy'ı Cehennem'de bağırırsaklarını sürükler vaziyette gördüğü ve onun kim olduğunu sorduğunda, kendisine cevaben: "Hz. İbrahim dinini değiştiren ve Arap putçuluğunu ihdas eden adamdır."⁶ denildiği rivayet olunmaktadır.

Câhiliye Arapları putperest oldukları halde, onların inancına göre Allah; hâlik ve rezzâk olan mükemmel bir varlıktır.⁷ Bununla birlikte, böylesi mükemmel bir varlığın sıradan birer varlık olan insanlar ile direkt temasını da O'nun yüceliğine yakıştıramazlar ve ancak birtakım vasıtalar ile O'na yaklaşılabileceğine inanırlardı. Bu vasıtaların başın-

⁴ Kapar, M. Ali, *Hz. Muhammed'in (sav) Müşriklerle Münasebetleri*, Esra Yay., I. bsk., İstanbul 1993, s. 24.; Ayrıca bkz. Günaltay, Şemseddin, *İslâm Öncesi Araplar ve Dinleri*, sad. M. Mahfuz Söylemez-Mustafa Hizmetli, Ankara Okulu Yay., I. bsk., Ankara 1997, s. 63-73.; Yıldız, Harun, *Din-Siyaset ve İdeoloji, Haricilik Düşüncesinin Doğuşu*, Sidre Yay., I. bsk., Samsun 1999, s. 39-43.; Putperestlik inancının Araplar-daki derin izleriyle ilgili olarak Sir William Muir (1819-1905)'in; "Arapların inanç esası, kökleri çok derin olan putçuluktur. Öyle ki, asırlarca Mısır ve Suriye cihetinden gelen misyonerlik teşebbüslerine karşı dayanmış ve en ufak bir çözülme ve gevşeklik alâmeti göstermemiştir" dediği nakledilmektedir. Bkz. Öza fşar, M. Emin, *Oryantalist Yaklaşım İtirazlar, Bir Sünnet Savunusu Ya Da Sünnete İçerden Bakış*, Araştırma Yay., I. bsk., Ankara 1999, s. 32.

⁵ Hayatı için bkz. Seligsohn, M., "Amr", *İA (MEB)*, Eskişehir 1997, I/414.; Özyayın, Abdülkerim, "Amr b. Luhayy", *İA (TDV)*, İstanbul 1991, III/87.

⁶ Buharî, Ebu Abdillâh Muhammed b. İsmail, *Sahîhu'l-Buhârî*, I-VIII, thk. Abdulaziz b. Abdillâh b. Bâz, Dâru'l-Fikr, I. bsk., Beyrut 1991, "el-Amel fi's-Salât", 11.; "Menâkib", 9.; Musim, Ebu'l-Huseyn Muslim b. el-Haccâc el-Kuşeyrî, *Sahîhu Muslim (bi-Şerhi'n-Nevevî)*, I-V, Kahire, t.y., "Kusûf", 2.; "Cennet", 47-48.; İbnu'l-Kelbî, Hişam b. Muhammed b. es-Sâ'ib b. Bısr, *Kitâbu'l-Esnâm*, çev. Beyza Düşüngen, *Putlar Kitabı* (Metin ve tercüme birlikte neşr), Ankara 1969, s. 51.; İbn Hişam, Ebu Muhammed Abdulmelik, *es-Sîretu'n-Nebeviyye*, I-IV, thk. Mustafa es-Sakkâ, İbrahim el-Ebyârî, Abdulhafız Şelebî, Dâru İhyâi't-Turâsi'l-Arabî, II. bsk., Beyrut 1997, I/111.; Ezrâkî, Ebu'l-Velîd Muhammed b. Abdillâh, *Ahbâru Mekke ve Mâ Cae fihâ mine'l-Âsâr*, çev. Yunus Vehbi Yavuz, *Kâbe ve Mekke Tarihi*, Çağrı Yay., İstanbul 1980, s. 88.; Arabistan'a putperestliğin nasıl girdiğine dair rivayetler için bkz. İbnu'l-Kelbî, *age*, s. 27-28.; İbn Hişam, *age*, I/111-12.; Ya'kûbî, Ahmed b. Ebî Ya'kûb b. Ca'fer, *Târîhu'l-Ya'kûbî*, I-II, Dâru Sâdır, Beyrut, t.y., I/254.; Mes'ûdî, Ebu'l-Hasan Ali b. Huseyn, *Murûcu'z-Zeheb ve Me'âdinu'l-Cevher*, I-IV, thk. Saîd Muhammed el-Lahhâm, Dâru'l-Fikr, I. bsk., Beyrut 1997, II/240.; Ayrıca Hicaz bölgesine putçuluğu sokan kişinin Amr b. Luhayy olup olmadığı yolundaki bir inceleme için de bkz. Gündüz, Şinasi, *Mitoloji ile İnanç Arasında*, Etüt Yay., I. bsk. Samsun 1998, s. 53 vd.

⁷ Bkz. Ankebût, 19/61, 63.; Mu'minûn, 23/84-89.; Zuhuruf, 43/87.; Câhiliye dönemi paganizmde Allah kavramının yeri ile ilgili olarak bkz. Izutsu, Toshihiko, *Kur'ân'da Allah ve İnsan*, çev. Süleyman Ateş, Yeni Ufuklar Neşriyat, t.y., s. 94-99.; Watt, W. Montgomery, *Hz. Muhammed Mekke'de*, çev. M. Rami Ayas, Azmi Yüksel, AÜİF. Yay., Ankara 1986, s. 33.; Macdonald, D. B., "Allah", *İA (MEB)*, Eskişehir 1997, I/360.; Topaloğlu, Bekir, "Allah", *İA (TDV)*, İstanbul 1989, II/473.

da ise, ikincil derecede tanrısal birer varlık olarak telakki ettikleri putlar gelmekteydi.⁸ Ayrıca kabile reisleri, kâhinler vs. de, sosyal mevkileri itibariyle Allah ile insanlar arasında iletişim kurabilen üstün meziyetli kimseler olarak kabul görmekteydi.⁹

Arapları putperestliğe iten belki de en önemli sebep; onların Mekke ve Kâbe'ye duydukları aşırı sevgi ve saygıydı. Öyle ki, herhangi bir sebeple Mekke'den uzaklaşması gereken bir Arap, buralara duyduğu sevgi ve saygısından dolayı mutlaka yanına bu bölgeden bir taş alarak ayrılırdı. Konakladığı yerde de, onu bir yere koyar ve Kâbe'yi tavaf ediyormuşçasına, kendisine uğur getireceği inancıyla onu tavaf ederdi.¹⁰

Aslında Hz. İbrahim ve Hz. İsmail'den öğrendikleri¹¹ hac ve umre ibadetlerini zaman içerisinde tahrife uğratmış olsalar bile devam ettiren Araplar, nihayet asıl dinlerini özü itibariyle unutup, içerisinde pek çok tanrının var olduğu putperestlik inancına mahkûm oldular.¹² Ancak mutlak mânâda bütünüyle tevhîd anlayışına taban tabana zıt bu inanç sistemi içerisinde, daha Hz. Peygamber'in peygamberliğini ilanından önce Mekke, Medine ve Tâif'te bazı kimseler vardı ki, bunlar Hz. İbrahim'in dinine imkânları nispetinde bağlı kalmaya gayret sarfediyorlardı. Bu kimseler, muhtemelen Yahudilik ve Hıristiyanlığı incelemişlerse de, bu dinlere de mensup olmamışlar ve puta tapmaktan da tamamen sarfı nazar etmişlerdi. Bunlar, Hz. İbrahim'in Hanîf dinini araştırırlar ve bu dini yeniden ihya edecek bir peygamberin gelmesini beklerlerdi. Sadece tek tanrıya inanan ve bu tanrının; görünen, bilinen her şeyin üstünde olup O'na şerik koşulamayacağına, O'nun doğmamış ve doğurmamış olduğuna, bütün mahlûkâtı yarattığına inanan bu kimselere *hanîf* denilirdi.¹³

⁸ Bkz. Yûnus, 10/18.; Zümer, 39/3, 43-44.; Fazlur Rahman, *Allah'ın Elçisi ve Mesajı, Makaleler I*, çev. Adil Çiftçi, Ankara Okulu Yay., I. bsk., Ankara 1997, s. 28.

⁹ Gündüz, *age*, s. 57.; Uğur, Müctebâ, *Hicrî Birinci Asırda İslâm Toplumu*, Çağrı Yay., İstanbul 1980, s. 11-12.

¹⁰ İbn Hişam, *age*, I/112.; Kazancı, A. Lütfi, "Cahiliyye Devri İnsanında Aklî Durum", *UÜİFD*, Bursa 1987, sy. II, s. 122-23.

¹¹ Bkz. Makdisî, Mutahhar b. Tâhir, *Kitâbu'l-Bed' ve't-Târîh*, I-VI, nşr. Clement Huart, Dâru Sâdır, Beyrut, t.y., (Paris 1907 baskısından ofset), IV/32.

¹² İbn İshak, Muhammed b. Yesâr, *Sîretü İbn İshâk el-Musemmâ bi-Kitâbi'l-Mubtedâ ve'l-Meb'as ve'l-Meğâzi*, thk. Muhammed Hamidullah, Hizmet Kitabevi, Konya 1981, s. 71. (72. fıkra), 100. (138. fıkra); İbnu'l-Kelbî, *age*, s. 26-27.; Savran, Ahmet-Demirayak, Kemal, *Arap Edebiyatı Tarihi, Cahiliye Dönemi*, AÜFEF. Yay., Erzurum 1993, s. 113.

¹³ Bkz. Seydişehrî, M. Es'ad, *Tarih-i Dîn-i İslâm*, sad. A. Lütfi Kazancı, Osman Kazancı, *İslâm Tarihi*, Marifet Yay., İstanbul 1995, s. 147.; Uğur, *age*, s. 12-16.; Cerrahoğlu, İsmail, "Kur'ân-ı Kerîm ve Hanîfler", *AÜİFD*, Ankara 1963, XI/81-92.; Kuzgun, Şaban, "Hanîf", *İA (TDV)*, İstanbul 1997, XVI/33-39.; Buhl, Fr., "Hanîf", *İA (MEB)*, Eskişehir 1997, V/I/215-17.; Fazlur Rahman ise, hanîf denilen bu kimselerin bir tek tanrı fikrine ulaştıklarını, ancak bunun henüz "...tam teşekkül etmemiş bir tek tanrı" anlayışı olduğunu ifade etmektedir. Bkz. Fazlur Rahman, *age*, s. 28.; Meşhur müsteşrik W. Montgomery Watt, *Hz. Muhammed*

B. Hac, Umre ve Tavaf

Daha önce de zikrettiğimiz gibi Araplar arasında hac ve umre, Hz. İbrahim ve oğlu Hz. İsmail'in şeriatından kalma ibadetler olarak, ancak aslî hüviyetinden uzaklaştırılmış, tahrif edilmiş bir sûrette eda edilmekteydi.¹⁴

Hac ibadetini haram aylarda¹⁵ kurulan panayırlardan sonra eda etmeye başlayan Araplar, böylece hem ekonomik yönden bir canlılık yaşıyorlar, hem de dinî bir vecibeyi yerine getiriyorlardı.

Hac vecibesi Arafat'ta başlar¹⁶, ardından yürüyerek Müzdelife'ye gidilirdi.¹⁷ Buradan Güneş doğduktan sonra ayrılırlar¹⁸ ve Kâbe'yi yedi defa tavaf ederlerdi. Bu esnada da elleriyle Haceru'l-Esved'e dokunurlardı. Safâ ile Merve arasındaki sa'yı yapmazlar¹⁹ ve deniz kıyısında Müşellel Dağı'nın yanında Kudayd denilen yerde dikili bulunan siyah şekilsiz bir put olan Menât²⁰ için ihrama girerek onu ziyaret ederler ve bu sûretle de hacı olduklarına itikad ederlerdi.

Arap asabiyetçiliğinin bir tezahürü olarak Arap kabileleri arasında, en mükemmel haccın kendilerine ait olduğu yolundaki iddialar sebebiyle kavgalar eksik olmazdı. Yine onlar, hacca niyet ettikleri vakit, Allah'a karşı saygısızlık olur telakkisiyle kendi evlerine kapılarından da girmezlerdi.²¹

Mekke'de adlı çalışmasında, hanîf kelimesinin bazı kullanışlarını öne sürerek, bunların, "Saba'lular gibi, belki de başlıca Yunan felsefesine dayalı tek tanrıcılığa inanan küçük topluluklar" olduğu şeklindeki bir yorumun da ihtimal dahilinde olabileceğini ifade etmektedir ki; Kur'ân, Hadis ve İslâm Tarihi kaynaklarındaki konuyla ilgili bilgiler dikkate alındığında, bu görüşün kabul edilebilir yönünün olmadığı görülecektir. Krş. Watt, *age*, s. 34.; Hanîf kelimesi ile ilgili olarak müsteşriklerin yorumları için de bkz. Kuzgun, Şaban, *İslâm Kaynaklarına Göre Hz. İbrahim ve Hanîflik*, Se-Da Yay., Ankara 1985, s. 122-146.

¹⁴ İbn Sa'd, Ebu Abdillah Muhammed, *et-Tabakâtu'l-Kubrâ*, I-VIII, Dâru Sâdır, Beyrut, t.y., III/613.

¹⁵ Haram aylar: Zilkâde, Zilhicce, Muharrem ve Receb aylarıdır. Bkz. Tevbe, 9/28.; Ebu Davud, Suleyman b. İdris, *Sunen*, I-IV, Dâru'l-Hadis, Kahire 1988, "Menâsik", 67.; İbn Hişam, *age*, I/77.; Mes'ûdî, *age*, II/208.

¹⁶ İbn Hişam, *age*, I/155.

¹⁷ İbn Hişam, *age*, I/236.

¹⁸ Bkz. Wensinck, A. J., "Hacc", *İA (MEB)*, Eskişehir 1997, V/I/16.

¹⁹ Câhiliye döneminde Arapların yapmadıkları sa'y görevine telmîhen Kur'ân-ı Kerim'de şöyle buyrulmaktadır: "Şüphe yok ki, Safâ ile Merve, Allah'ın koyduğu nişanlardandır. Her kim Beytullah'ı ziyaret eder veya umre yaparsa onları tavaf etmesinde kendisine bir günah yoktur." Bakara, 2/158.; Peygamberimiz de: "Safâ ve Merve Allah'ın şeâirindedir." buyurmuştur. Tirmizî, Ebu İsa Muhammed b. İsa, *Sunen*, I-V, thk. ve şerh. Ahmed Muhammed Şakir, Dâru Fikr, Beyrut, t.y., "Hac", 38.

²⁰ Muslim, "Hac", 239-240.; İbnu'l-Kelbî, *age*, s. 29, 66. (94. dipnot); Çağatay, *age*, s. 81.

²¹ Cilacı, Osman, *İlâhi Dinlerde Oruç, Hac ve Kurban*, Akyol Neşriyat, İzmir 1980, s. 76-77.

Bu arada Arapların, hac ibadetinin edası itibariyle iki sınıfa ayrıldıklarını da müşahede etmekteyiz. Bu iki sınıf; Hums'lar (Ahmesîler) ve Hill'lerdir.²²

Kureyşi kabile asabiyetini öne çıkararak Hums âdetini ihdas etmiştir.²³ Ki buna göre Hums'lar, kendilerini Hz. İbrahim'in evlatları sayıyorlar ve diğer Araplardan mevki ve şeref itibariyle üstün olduklarını iddia ediyorlardı.²⁴ "Biz Harem halkıyız, Harem'den dışarı çıkmayız"²⁵ diyen Hums'lar, bu sûretle Hz. İbrahim'den beri devam eden Arafat vakfesini de tahrif ederek Müzdelife'de vakfeye dururlardı.²⁶

Hums'a mensup olmayanlar ise, Hill'leri teşkil etmekteydi. Hums'lar bu hususu öylesine ifrata vardırırmışlardı ki; Ahmesî olmayanların dışarıdan beraberlerinde bu mukaddes bölgeye getirdikleri yemekleri yememelerini ve ancak kendilerinden aldıkları elbiselerle tavaf yapmaları lazım geldiğini söylemekteydiler. Elbise elde edilemediği takdirde ise, Kâbe'nin sadece çıplak olarak tavaf edilmesini emretmişlerdi.²⁷ Bu şekilde tavaf etmek istemeyenler ise, tavafı kendi elbiseleri ile yaparlar, ancak tavaftan sonra bu elbiseleri atarlar ve artık hiçbir sûrette bunlardan faydalanılamazdı. Bu elbiselere Araplar *el-Lekâ* adını vermişlerdi.²⁸

Ayrıca bu hac görevi esnasında her müşrik kabile kendi putlarına hitaben telbiyede bulunmaktaydı. Muslim (261/874)'in kaydettiği İbn Abbas (68/687)'tan gen bir rivayete göre; Hz. Peygamberimiz, müşriklerin telbiye sırasında: "Buyur Senin ortağın yoktur." demelerinin ardından, "Allah müstehakınızı versin! Bu kadarı yeter. Alt tarafını söylemeyiniz." diye onlara uyarıda bulunmuş ise de, buna karşılık onlar devam ile: "Ancak bir ortağın vardır ki, onun malik oldukları da senindir."²⁹ demişlerdir. Hz. Peygamber ise onların bu tarz telbiyelerine muhalefetle, İbn Ömer (73/692)'den nakille yine Muslim'de yer alan bir rivayete göre şöyle telbiyede bulunurdu. "Yâ Rab! Davetine tekrar tekrar icabet ediyö-

²² İbn Hişam, *age*, I/235-36.; Ezrâkî, *age*, s. 170 vd.; İbn Kuteybe, Ebu Muhammed Abdullah b. Muslim, *el-Maârif*, çev. Hasan Ege, Şelâle Yay., İstanbul, t.y., s. 86.; Ya'kûbî, *age*, I/256-57.

²³ İbn Hişam, *age*, I/235-36.; Makdisî, *age*, IV/32.; Kinâne ve Huzâ'a kabileleri de Hums'a dahil idiler. Bkz. İbn İshak, *age*, s. 80. (102. fıkra); İbn Hişam, *age*, I/236.; İbn Kuteybe, *age*, s. 86.

²⁴ İbn İshak, *age*, s. 80. (102. fıkra); İbn Hişam, *age*, I/235-36.

²⁵ İbn İshak, *age*, s. 80. (102. fıkra)

²⁶ İbn İshak, *age*, s. 80. (102. fıkra); İbn Hişam, *age*, I/235-36.; Ezrâkî, *age*, s. 104.; Makdisî, *age*, IV/32.

²⁷ İbn İshak, *age*, s. 75. (90. fıkra); s. 81. (102. fıkra); İbn Hişam, *age*, I/238-39.; Ayrıca bkz. Makdisî, *age*, IV/32.; Çelik, Ali, *İslâm'ın Kabul veya Reddettiği Halk İnançları - Hicaz Bölgesi*, Beyan Yay., İstanbul 1995, s. 49-50.

²⁸ İbn İshak, *age*, s. 81. (102. fıkra); İbn Hişam, *age*, I/239.

²⁹ Muslim, "Hac", 24.; Ezrâkî, *age*, s. 183.; Ezrâkî'nin nakline göre; Amr b. Luhayy, Arabistan'a putperestliği sokan ilk kişi olmasının yanı sıra, Hz. İbrahim'in vaz' ettiği hac unsurlarından olan telbiye getirmeyi de bozan yine ilk kişidir. Krş. Ezrâkî, *age*, s. 88, 183.

rum. Her emrine boyun eğdim. Senin hiçbir ortağın yoktur. Hamd Sanadır, nimet Senindir. Müлк de Senindir. Bütün bunlarda hiçbir ortağın yoktur.”³⁰

Nakledildiğine göre; Akk kabilesi telbiye esnasında oğullarından siyah renkli ikisini önlerine katarlar ve bunlar kervanın önünde yürürken şöyle derlerdi: “Biz Akk kabilesinden iki kargayız.” Onları takiben Akk kabilesi de şöyle söylerlerdi: “Akk kabilesi sana teslimdir. Yemenli kullarıdır. İzin ver ki, ikinci defa hacedelim.”³¹

Arap putperestliğinde de - İslâm'da olduğu üzere - haccın tamamlayıcı unsurlarından biri hiç şüphesiz kurban idi.

C. Kurban

Câhiliye Arabı, putları ilâh veya ilâha şefaathçi³² kabul ettiğinden, bunlara kesilen kurban da dinî bir vecibe olarak önem arz etmekteydi.

Putlarının ve taşlarının yanında kestikleri koyunlara, *el-atâ'ir*, kurban kestikleri yere de *el-itr* derlerdi.³³

Gabgab adı verilen, Uzzâ'nın kurban kesilen bir meydanı vardı.³⁴ Ki buraya, kesilen kurbanın kanı akıtılırdı.³⁵ Kurbanın eti ise, genellikle puta ayrılmaz, kurban katılanlar arasında paylaştırılırdı. Bu sûretle sofraya, ilâh ile beraber hazırlanmış telakki olunurdu.³⁶

³⁰ Ezrâkî, *age*, s. 183.; Muslim, “Hac”, 23.; Ahmed b. Hanbel, *Musned*, (*el-Kavlul-Musedded fi'z-Zibbi an Musnedil-İmam Ahmed li'bni'l-Hacer* ile beraber), I-X, Dâru Fikr, I. bsk., Beyrut 1991, II/273.

³¹ İbnu'l-Kelbî, *age*, s. 27.; Arap kabilelerinin telbiyeleri ile ilgili geniş bilgi için bkz. Ya'kûbî, *age*, I/255-56.; Ateş, Ali Osman, *İslâm'a Göre Câhiliye ve Ehl-i Kitab Örf ve Âdetleri*, Beyan Yay., İstanbul 1996, s. 142-46.

³² Yûnus, 10/18.; İbn İshak, *age*, s. 71. (72. fıkra)

³³ İbnu'l-Kelbî, *age*, s. 40.

³⁴ İbnu'l-Kelbî, *age*, s. 33, 66. (95. dipnot), 72. (151. dipnot); Mevlâna Muhammed Panipeti, *İslâm Yayılış Tarihi* isimli eserinde, Arabistan'da hemen hemen her evde çok çeşitli tanrıların (putları kastederek) hüküm sürdüğünü ifade ettikten sonra, Süleyman Nedvî'nin *Târîhu Ardi'l-Kur'ân* ve *Sîretu'n-Nebî* adlı eserlerini referans göstererek bu putlardan almış dört kadarının isimlerini ve bunlara ibadet eden kabile ve aileleri zikretmiştir. Ne var ki, mezkûr putlar arasında ellinci sırada Gadgab adında bir put da yer almaktadır. Ve açıklamaya göre bu puta da hayvan adanmakta ve kurban kesilmektedir. Oysa ki, bizim kaydettiğimiz gibi, İbnu'l-Kelbî *Kitâbu'l-Esnâm*'ında Gadgab'ı Uzzâ'nın kurban kesilen meydanı olarak tarif etmiştir. Bu cümleden olarak, Nedvî'nin ve onu referans gösteren Mevlâna Muhammed'in bu hususta yanılma düşmüş olduklarını ifade etmemiz gerekir. Krş. Mevlâna Muhammed İsmail Panipeti, *İslâm Yayılış Tarihi*, çev. Ali Genceli, Toker Yay., I. bsk. İstanbul 1971, I/12-15.

³⁵ İbnu'l-Kelbî, *age*, s. 66. (95. dipnot), 72. (151. dipnot)

³⁶ İbnu'l-Kelbî, *age*, s. 66. (95. dipnot)

Câhiliye Arapları kurbanlarını İslâm sonrasındaki gibi Mina'da³⁷ değil de Kâbe yakınında keserlerdi. Hatta Cilacı'nın kaydettiğine göre, hacları esnasında hayvanlarının yanı sıra çocuklarını dahi kurban edebilmekteydiler.³⁸

Ayrıca putperest Araplar, İbn İshak'ın nakline göre; "Allah için kestiğimiz şeyden vahşi hayvanlar ve kuşlar yiyinceye kadar bize bir şey yemek helâl olmaz"³⁹ diyerek kurban etinden yemezlerdi. Bu bâtil anlayışı Allah Teâlâ: "Ondan yiyiniz ve yediriniz"⁴⁰ şeklindeki hüküm-ü İlâhisiyle ilga etmiştir.⁴¹

Adlarına kesilen kurbanların kanlarıyla putlar âdeta renk değiştiriyor ve insanlar develeriyle kendilerini ziyarete geldiklerinde, putun kana bulanmışçasına görüntüsünden develer dahi ürküp kaçıyorlardı.⁴²

Sonuç

Vahy-i İlâhiye nazaran inat ve inkârları sebebiyle cehaletle vasıflandırılan İslâm öncesi Arap toplumu, hiç şüphesiz bir yaratıcı olarak Allah'ı ve O'nun elçileri vesilesiyle de nübüvvet müessesini bilmiyor değillerdi. Ama zaman içerisinde elçiler vasıtasıyla bildirilen inanç ve buna bağlı pratikler unutulmuş, tahrif ile hakikatten sapılmış, nihayetinde ise şirk bataklığına saplanılmıştır.

Buna rağmen, varolan inanç ve uygulamaların aslî bir hakikati olduğu veya olması gerektiği düşüncesinde birleşen, mevcut küfür ve şirk atmosferinden uzak yaşama gayretinde bulunan Hanîfler de yok değildi.

İnsanoğlunun yaratılışındaki *fitrat-ı selîme* ne kadar bozulursa bozulsun, hidayete sevkedicinin el-Hâdî ismiyle Allah Teâlâ olduğu malumdur. Neticede O (c.c), Habîb-i Ekrem'ini bu insanlar için hidayete vesile kılmış ve ona (a.s) tabi olanlara İslâm ile şeref bulmayı lütfetmiştir.

Kaynakça

Ahmed b. Hanbel, *Musned*, (el-Kavlü'l-Musedded fi'z-Zibbi an Musnedi'l-İmam Ahmed li'bni'l-Hacer ile beraber), I-X, Dâru Fikr, I. bsk., Beyrut 1991
Ateş, Ali Osman, *İslâm'a Göre Câhiliye ve Ehl-i Kitab Örf ve Âdetleri*, Beyan Yay., İstanbul 1996

³⁷ Mâlik b. Enes, *el-Muvatta'*, Dâru'n-Nefâis, XII. Bsk., Beyrut 1994, "Hac", 933.

³⁸ Cilacı, *age*, s. 76.

³⁹ İbn İshak, *age*, s. 78. (98. fıkra)

⁴⁰ Hac, 22/28.

⁴¹ İbn İshak, *age*, s. 79. (98. fıkra)

⁴² İbnü'l-Kelbî, *age*, s. 43.

- Buharî, Ebu Abdillâh Muhammed b. İsmail, *Sahîhu'l-Buhârî*, I-VIII, thk. Abdulaziz b. Abdillâh b. Bâz, Dâru'l-Fikr, I. bsk., Beyrut 1991
- Buhl, Fr., "Hanîf", *İA (MEB)*, Eskişehir 1997, V/I/
- Çağatay, Neşet, *Başlangıçtan Abbasîlere Kadar (Dinî-İçtimâî-İktisadî-Siyasî Açından) İslâm Tarihi*, TTKY., Ankara 1993
- Çelik, Ali, *İslâm'ın Kabul veya Reddettiği Halk İnançları - Hicaz Bölgesi*, Beyan Yay., İstanbul 1995
- Cerrahoğlu, İsmail, "Kur'ân-ı Kerîm ve Hanîfler", *AÜİFD*, Ankara 1963, sy. XI
- Cilacı, Osman, *İlâhî Dinlerde Oruç, Hac ve Kurban*, Akyol Neşriyat, İzmir 1980
- Ebu Davud, Suleyman b. İdrîs, *Sunen*, I-IV, Dâru'l-Hadîs, Kahire 1988
- Ezrâkî, Ebu'l-Velîd Muhammed b. Abdillâh, *Ahbâru Mekke ve Mâ Cae fihâ mine'l-Âsâr*, çev. Yunus Vehbi Yavuz, *Kâbe ve Mekke Tarihi*, Çağrı Yay., İstanbul 1980
- Fazlur Rahman, *Allah'ın Elçisi ve Mesajı, Makaleler I*, çev. Adil Çiftçi, Ankara Okulu Yay., I. bsk., Ankara 1997
- Günaltay, Şemseddin, *İslâm Öncesi Araçlar ve Dinleri*, sad. M. Mahfuz Söylemez-Mustafa Hizmetli, Ankara Okulu Yay., I. bsk., Ankara 1997
- Gündüz, Şinasi, *Mitoloji ile İnanç Arasında*, Etüt Yay., I. bsk. Samsun 1998
- İbn Hişam, Ebu Muhammed Abdulmelik, *es-Sîretu'n-Nebeviyye*, I-IV, thk. Mustafa es-Sakkâ, İbrahim el-Ebyârî, Abdulhafız Şelebî, Dâru İhyâi't-Turâsi'l-Arabî, II. bsk., Beyrut 1997
- İbn İshak, Muhammed b. Yesâr, *Sîretu İbn İshâk el-Musemmâ bi-Kitâbi'l-Mubtedâ ve'l-Meb'as ve'l-Meğâzî*, thk. Muhammed Hamidullah, Hizmet Kitabevi, Konya 1981
- İbn Kuteybe, Ebu Muhammed Abdullah b. Muslim, *el-Maârif*, çev. Hasan Ege, Şelâle Yay., İstanbul, t.y.
- İbn Sa'd, Ebu Abdillâh Muhammed, *et-Tabakâtu'l-Kubrâ*, I-VIII, Dâru Sâdır, Beyrut, t.y.
- İbnu'l-Kelbî, Hişam b. Muhammed b. es-Sâ'ib b. Bişr, *Kitâbu'l-Esnâm*, çev. Beyza Düşüngen, *Putlar Kitabı* (Metin ve tercüme birlikte neşir), Ankara 1969
- Izutsu, Toshihiko, *Kur'ân'da Allah ve İnsan*, çev. Süleyman Ateş, Yeni Ufuklar Neşriyat, t.y.
- Kapar, M. Ali, *Hz. Muhammed'in (sav) Müşriklerle Münasebetleri*, Esra Yay., I. bsk., İstanbul 1993
- Kazancı, A. Lütfi, "Cahiliyye Devri İnsanın Aklî Durum", *UÜİFD*, Bursa 1987, sy. II.
- Kuzgun, Şaban, "Hanîf", *İA (TDV)*, İstanbul 1997, XVI
- Kuzgun, Şaban, *İslâm Kaynaklarına Göre Hz. İbrahim ve Hanîflik*, Se-Da Yay., Ankara 1985
- Macdonald, D. B., "Allah", *İA (MEB)*, Eskişehir 1997, I.
- Makdisî, Mutahhar b. Tâhir, *Kitâbu'l-Bed' ve't-Târîh*, I-VI, nşr. Clement Huart, Dâru Sâdır, Beyrut, t.y., (Paris 1907 baskısından ofset)
- Mâlik b. Enes, *el-Muvatta'*, Dâru'n-Nefâis, XII. Bsk., Beyrut 1994
- Mes'ûdî, Ebu'l-Hasan Ali b. Huseyn, *Murûcu'z-Zeheb ve Me'âdinu'l-Cevher*, I-IV, thk. Saîd Muhammed el-Lahhâm, Dâru'l-Fikr, I. bsk., Beyrut 1997
- Mevlâna Muhammed İsmail Panipeti, *İslâm Yayılış Tarihi*, çev. Ali Genceli, Toker Yay., I. bsk. İstanbul 1971
- Muslim, Ebu'l-Huseyn Muslim b. el-Haccâc el-Kuşeyrî, *Sahîhu Muslim (bi-Şerhi'n-Nevevî)*, I-V, Kahire, t.y.
- Nass, İhsan, *Kitâbu Kabâili'l-Arab*, Beyrut 2000
- Olgun, Tahir, *Müslümanlıkta İbadet Tarihi*, haz. Cemal Kurnaz, Akçağ Yay., I. bsk., Ankara 1998
- Özafşar, M. Emin, *Oryantalist Yaklaşımın İtirazları, Bir Sünnet Savunusu Ya Da Sünnete İçerden Bakış*, Araştırma Yay., I. bsk., Ankara 1999
- Özaydın, Abdülkerim, "Amr b. Luhay", *İA (TDV)*, İstanbul 1991, III.

- Savran, Ahmet-Demirayak, Kemal, *Arap Edebiyatı Tarihi, Cahiliye Dönemi*, AÜFEF. Yay., Erzurum 1993
- Seligsohn, M., "Amr", *İA (MEB)*, Eskişehir 1997, I.
- Seydişehrî, M. Es'ad, *Tarih-i Dîn-i İslâm*, sad. A. Lütfi Kazancı, Osman Kazancı, *İslâm Tarihi*, Marifet Yay., İstanbul 1995
- Şibli, Mevlânâ, *Asr-ı Saâdet*, (çev. Ö. Rıza Doğrul), I-V, Eser Neşriyat, İstanbul 1977
- Tirmizî, Ebu İsa Muhammed b. İsa, *Sunen*, I-V, thk. ve şerh. Ahmed Muhammed Şakir, Dâru Fikr, Beyrut, t.y.
- Topaloğlu, Bekir, "Allah", *İA (TDV)*, İstanbul 1989, II.
- Uğur, Müctebâ, *Hicrî Birinci Asırda İslâm Toplumu*, Çağrı Yay., İstanbul 1980
- Watt, W. Montgomery, *Hz. Muhammed Mekke'de*, çev. M. Rami Ayas, Azmi Yüksel, AÜİF. Yay., Ankara 1986
- Wensinck, A. J., "Hacc", *İA (MEB)*, Eskişehir 1997, V/I/
- Ya'kûbî, Ahmed b. Ebî Ya'kûb b. Ca'fer, *Târîhu'l-Ya'kûbî*, I-II, Dâru Sâdır, Beyrut, t.y.
- Yıldız, Harun, *Din-Siyaset ve İdeoloji, Haricîlik Düşüncesinin Doğuşu*, Sidre Yay., I. bsk., Samsun 1999